

***Sola scriptura* a prawosławne pojmowanie Pisma Świętego i Tradycji Świętej**

Słowa kluczowe: Pismo Święte, Tradycja Święta, Kościół prawosławny, Ojcowie Kościoła, protestantyzm, *sola scriptura*, autorytet, prawda

Key words: Holy Scripture, Holy Tradition, Orthodox Church, Church Fathers, Protestantism, *sola scriptura*, authority, truth

Streszczenie

W artykule zatytułowanym „*Sola scriptura* a prawosławne pojmowanie Pisma Świętego i Tradycji Świętej” zostało przedstawione pojmowanie Pisma Świętego i Tradycji Świętej w Kościele prawosławnym. Podjęte w drugiej połowie XVI w. kontakty między protestantami i prawosławnymi sprzyjały nawiązaniu dialogu teologicznego. Jest on nadal prowadzony w ramach Wspólnej Komisji Prawosławno-Luterańskiej, która od 1981 roku co dwa lata spotyka się na wspólnych posiedzeniach. Jedną ze spornych kwestii jest rozumienie Tradycji Świętej, którą wyklucza luterańska zasada *sola scriptura* i nadaje Pismu Świętemu niepodważalny autorytet. W teologii prawosławnej kwestia autorytetu nie odgrywa wielkiej roli i przede wszystkim nie jest pojmowana w sensie prawnym. Tak jak Kościół jest Bosko-ludzką rzeczywistością, „nowym stworzeniem”, odzwierciedleniem jedności Trójcy Świętej, to w nim jest prawda, która nie zawiera się w określonych nosicielach „autorytetu”, lecz przejawia się w różnych formach życia Kościoła. W prawosławnym pojmowaniu Objawienie Boże obejmuje Pismo Święte i Tradycję Świętą. Obie rzeczywistości nie wykluczają się wzajemnie, nie są przeciwstawne, ani też nie są różne pod względem ważności. Kościół posiada prawdę, przekazaną przez apostołów, którą może głosić nie ograniczając się tylko tym, co zostało zapisane w Piśmie Świętym. Pismo jest tylko częścią życia Kościoła, jednym z przejawów Ducha Świętego. Przyznaje się mu

---

¹ Dr Wsiewołod Konach jest pracownikiem Katedry Pisma Świętego Nowego Testamentu Wydziału Teologicznego Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie.

szczególną cześć, jednak nie posiada ono bezwarunkowego autorytetu. Pismo Święte nie jest ponad Kościołem, ponieważ ono żyje i jest pojmowane wewnątrz Kościoła. Kościół znajduje się we wzajemnej relacji również do Tradycji Świętej, którą Włodzimierz Łoski określa życiem Ducha Świętego w Kościele, życiem komunikującym każdemu członkowi Ciała Chrystusa możliwość słyszenia, przyjmowania, poznania Prawdy w autentyczny jej świetle, a nie w naturalnym świetle ludzkiego rozumu. Tradycja Święta została wyrażona w takich formach jak: Pismo Święte, nauczanie ojców Kościoła, decyzje soborów powszechnych i lokalnych, święta liturgia, ikonografia i architektura. W Kościele prawda wyrażana jest za pomocą różnych form: pisemnej, ustnej, obrazowej, symbolicznej, natomiast Tradycja w unikalny sposób łączy w sobie wszystkie te formy i uzdalnia człowieka do przyjęcia prawdy. Nie narzuca ona ludzkiej świadomości żadnych formalnych gwarancji prawdziwości wiary, lecz stwarza możliwość oglądania ukrytego świadectwa prawdziwości wiary. Prawosławna teologia postrzega życie i doświadczenie Kościoła, czyli inaczej określając Tradycję, w roli swego teologicznego źródła. Pismo Święte jest główną formą wyrażenia Tradycji, która z kolei pełni funkcję zasady hermeneutycznej w interpretacji i aktualizacji Pisma. Teologia nie ogranicza się do korzystania z Pisma, twórczości ojców Kościoła i innych źródeł, lecz czerpie swą wiedzę z ukrytego życia Kościoła w Duchu Świętym, życia ukierunkowanego na wypełnienie w Królestwie Bożym (por. Ef 3,17-19).

Prawosławne pojmowanie Pisma Świętego i Tradycji Świętej diametralnie różni się od luterańskiej zasady *sola scriptura*.

Abstract

The article entitled “*Sola scriptura* and Orthodox Understanding of Holy Scripture and Holy Tradition”, presents the understanding of Holy Scripture and Holy Tradition in the Orthodox Church. Contact between Protestants and the Orthodox, established in the second half of the 16th century, fostered theological dialogue which is still conducted within the scope of the Joint Orthodox-Lutheran Commission. This Commission has assembled at joint meetings every two years since 1981. One of the controversial issues the commission faces is the understanding of Holy Tradition, as the Lutheran principle of *sola scriptura* rejects it and gives Holy Scripture indisputable authority. In Orthodox theology, the question of authority does not play a great role and is above all not conceived in a legal sense. The Church is

a Human-Divine reality, a “new creation”, and a reflection of the unity of the Holy Trinity. As such, the truth is found there, but it is not contained in any particular carrier of “authority”, but rather appears in various forms of the life of the Church. In the Orthodox understanding, God reveals Himself in Holy Scripture and Holy Tradition. These realities do not exclude each other, are not contradictory, and neither do they differ in importance. The Church has the truth handed down through the Apostles, and it can be preached while not being limited to that which is written in the Holy Scriptures. Scripture is only a part of the life of the Church, one of the manifestations of the Holy Spirit. Scripture is given particular honour; however, it does not possess absolute authority. Holy Scripture is not above the Church, because it lives and is understood within the Church. The Church finds itself in a mutual relation with Holy Tradition, which Vladimir Lossky describes as the life of the Holy Spirit in the Church, life that communicates to every member of the Body of Christ the possibility of hearing, accepting and knowing the Truth in its authentic light, and not in the natural light of human reason. Holy Tradition is expressed in such forms as Holy Scripture, the teachings of the Holy Fathers, the decisions of the ecumenical and local councils, the Divine Liturgy, iconography and architecture. Truth is expressed in the Church in various forms: written, oral, illustrative and symbolic, however, Tradition connects within itself all of these forms in a unique manner and enables man to accept the truth. It does not impose on the human conscience any formal guarantees of the correctness of faith, but rather provides the opportunity to see the hidden witness of authentic faith. Orthodox theology perceives the life and experience of the Church, in other words Tradition as its theological source. Holy Scripture is the main form of expression of Tradition, which in turn performs the function of the hermeneutical principle in the contemporary interpretation of Scripture. Theology does not confine itself to Scripture, the writings of the Holy Fathers and other sources, but draws its knowledge from the hidden life of the Church in the Holy Spirit, the life directed towards fulfilment in the Kingdom of God (cf. Eph. 3:17-19).

The Orthodox understanding of Holy Scripture and Holy Tradition radically differs from the Lutheran principle of *sola scriptura*.

Na początek warto przypomnieć kilka historycznych faktów dotyczących relacji prawosławno-luterańskich. Zainicjował je Joazaf II, patriarcha konstantynopolitański zainteresowany ruchem reformatorskim, wysyłając diakona Dymitra Mizosa do Zachodniej Europy,

a ten, będąc w Wittenberdze, nawiązał kontakt z Filipem Melanchtonem, który w 1559 roku przygotował stosowne pismo zaadresowane do patriarchy. Z nieznanых przyczyn informacja nie dotarła do adresata, a rok później zmarł Melanchton i w ten sposób nie doszło do nawiązania kontaktów. Rozpoczęły się one w formie epistolarnej w drugiej połowie XVI w. między teologami protestanckimi z uniwersytetu w Tybindze a konstantynopolitańskim patriarchą Jeremiaszem II Tranosem, który wyraził prawosławny pogląd na przedstawione mu kwestie teologiczne. Następnie strona prawosławna formułowała swoje stanowisko w kolejnych dokumentach: „Wyznanie Wschodniego Katolickiego i Apostolskiego Kościoła” (1625) napisane przez aleksandryjskiego patriarchę Mitrofana Krytopoulosa; „Prawosławne wyznanie Katolickiego i Apostolskiego Wschodniego Kościoła” (1640) kijowskiego metropolity Piotra Mohyły; „Wyznanie wiary” (1672) jerozolimskiego patriarchy Dozyfeusza; „Obszerny katechizm Prawosławnego Wschodniego Kościoła” (1839) moskiewskiego metropolity Filareta Drozdowa. Z lektury powyższych dokumentów wynika, iż obie strony w wielu kwestiach osiągnęły porozumienie i jednocześnie w wielu do niego nie doszło.

Współcześnie dialog teologiczny jest prowadzony w ramach Wspólnej Komisji Prawosławno-Luterańskiej, która od 1981 roku co dwa lata spotyka się na wspólnych posiedzeniach. Mimo to Marcin Luter i jego dzieło nie doczekało się wyczerpującego opracowania w teologii prawosławnej. Okazjonalne próby sformułowania prawosławnej oceny Reformacji, nie udzielają odpowiedzi na pytanie: w jakiej mierze Luter był bliski lub daleki wschodniej ortodoksji? Nadal aktualna pozostaje opinia Johna Panagopoulosa wypowiedziana w Regensburgu, w 1982 roku: „Konieczność intensywnego zainteresowania się prawosławnymi teologów Marcinem Lutrem jest dzisiaj nie tylko pilnym ekumenicznym dezyderatem, lecz pozostaje nadal niewykonanym zadaniem. (...) Prawosławni winni są Lutrowi i reformatorom udzielenia jasnej odpowiedzi, i na tym polega ich niezrealizowane zadanie” (za Begzos 2008, 1).

Zamierzam odnieść się do kwestii pojmowania Pisma Świętego i Tradycji Świętej, które od samego początku było i nadal pozostaje sporne. Będzie to jedynie próba przybliżenia prawosławnego nauczania. Zanim jednak przejdę do tematu, wspomnę o pojmowaniu autorytetu w teologii prawosławnej, co może ułatwić zrozumienie sensu Pisma i Tradycji.

Pojmowanie autorytetu w Kościele prawosławnym

Łaciński termin *autoritas* oznacza władzę lub wpływ, nie posiada analogicznego odpowiednika w języku greckim. Jego teologiczne znaczenie zostało sformowane na bazie rzymskiej tradycji jurystycznej w łacińskiej literaturze patrystycznej i w średniowiecznej nauce w Zachodniej Europie. W tej pierwszej spotykamy następujące zwroty: „autorytet Boga”, „autorytet Chrystusa”, „autorytet Pisma Świętego i Tradycji Świętej”, „autorytet apostołski”, czyli papieża oraz inne.

Reformacja musiała się ustosunkować do rzymskokatolickich autorytetów, odrzuciła przede wszystkim autorytet papieża i scholastycznej tradycji. Uznała niepodważalny autorytet Pisma, które należało interpretować literalnie ze względu na jego oczywistą zrozumiałość (M. Luter, F. Melanchton, J. Kalwin). W określaniu prawdy autorytetem jest Pismo, a nie Kościół lub człowiek.

W teologii prawosławnej kwestia autorytetu nie odgrywa tak wielkiej roli i nie jest pojmowana w sensie prawnym. Wynikało to z przesłanek wschodniej eklezjologii, gdzie zwrot *kathola*, z Symbolu Wiary, pojmuje się w znaczeniu ogólnej duchowej jedności w powszechnym rozumie soborowym i tym samym przenosi się kwestię autorytetu Kościoła z ziemskiej rzeczywistości do duchowej sfery. W przekładzie słowiańskim zwrot ten został oddany terminem *sobornost'*, która zakłada życie w sferze wzajemnej miłości, łączącej poszczególnych członków Kościoła. Św. Paweł zachęcał wiernych do takiego życia, by „serca ich zespolone w miłości i ku całemu bogactwu pełni zrozumienia, ku poznaniu tajemnicy Boga, Chrystusa, w którym są ukryte wszystkie skarby mądrości i poznania” [przekład własny] (Kol 2,2-3). Wzajemna miłość wyraża

się w zgodzie wszystkich członków Kościoła, w ich soborności i to ona warunkuje inne przejawy Kościoła.

Kościół wzrasta, doskonaląc się w jedności, w swej wewnętrznej katolicyzacji, w celu osiągnięcia doskonałej jedności na wzór jedności między Ojcem i Synem (por. J 17,22). Jest to jego eschatologiczne zorientowanie i dążenie ku pełnemu uczestnictwu w Królestwie Bożym. Kościół urzeczywistnia je między innymi w liturgii pojmowanej jako przygotowanie, wykraczające poza ramy tego co obecne, przygotowanie, które przemienia nasze życie dzięki korelacji z jej realizacją w Królestwie Bożym. Wierzącym została dana łaska Ducha Świętego, tu i teraz mogą uczestniczyć w nowym życiu i pozostawać we wspólnocie z Bogiem, a Kościół jest swoistym „niebem na ziemi”, gdyż w nim mamy dostęp do stołu Pańskiego (por. Florovsky 1972, 41-42).

Tak jak Kościół jest Bosko-ludzka rzeczywistością, „nowym stworzeniem”, odzwierciedleniem jedności Trójcy Świętej, to w nim jest prawda, która nie zawiera się w określonych nosicielach „autorytetu”, lecz przejawia się w różnych formach życia Kościoła.

Centralną funkcję w Kościele pełni biskup, przewodniczy on misterium eucharystii, gdzie jest obrazem samego Chrystusa, naucza wiernych w mocy Ducha Świętego. Swe przewodnictwo zawdzięcza darowi Ducha Świętego i woli ludu Bożego, który stanowi powszechne kapłaństwo. Dlatego też rola biskupów nie jest absolutna, nawet na powszechnych zgromadzeniach soborowych ich zadanie nie polegało na manifestacji władzy lub określaniu prawdy, którą ma przyjąć Kościół, lecz na daniu świadectwa jedności Kościoła poprzez ogłoszenie prawdy, w którą wierzy cały Kościół. Nauka sformułowana na soborze dodatkowo wymagała powszechnej recepcji Kościoła, polegającej na uznaniu jej za tożsamą z wiarą i z życiem całego Kościoła, i dopiero wtedy dany sobór uzyskiwał miano powszechnego (por. È.N.P. 2017).

W teologii prawosławnej kwestii autorytetu wiele uwagi poświęcił Aleksiej Chomiakow i doszedł do wniosku, że „Kościół nie jest autorytetem, jak też autorytetem nie jest Bóg, ani Chrystus; ponieważ

autorytet jest czymś dla nas zewnętrznym, nie autorytet, [...] a prawda i jednocześnie życie chrześcijanina, wewnętrzne jego życie; ponieważ Bóg, Chrystus, Kościół żyją w nim życiem bardziej realnym [...] żyją jednak, na tyle, na ile on sam żyje powszechnym życiem miłości i jedności, to znaczy życiem Kościoła” (Homâkov 1853, 52). Polemizuje on też z autorytetem Pisma: „Protestanci nadają Pismu Świętemu autorytet świętości, zewnątrz w stosunku do człowieka, podczas gdy Kościół w Piśmie uznaje swoje własne świadectwo i postrzega je jako wewnętrzny faktor swego własnego życia” (Homâkov 1853, 192). Pojmowanie Kościoła w kategoriach współuczestniczenia wierzącego w Boskim życiu, a nie uwięzieniu go w ramach prawnych kategorii, uwolniło prawosławie od zniewolenia zewnętrznym autorytetem.

Pismo Święte i Tradycja Święta

W prawosławnym pojmowaniu Objawienie Boże obejmuje Pismo Święte i Tradycję Świętą. Obie rzeczywistości nie wykluczają się wzajemnie, nie są przeciwstawne, ani też nie są różne pod względem ważności. Jedynie w aspekcie temporalnym Tradycja poprzedza Pismo.

Prawosławni pojmują Stary Testament jako znak i zapowiedź chrześcijańskiej prawdy, Ewangelie – to żywy głos Jezusa Chrystusa, a listy apostołskie są interpretacją Ewangelii przez uczniów Jezusa. Wszystkie te pisma tworzą niepodzielną jedność, której centrum stanowią Ewangelie. Już św. Ignacy Antiocheński (zm. 107 r.) w liście do Filadelfijczyków pisał o Ewangelii jako ciele Jezusa, myśl tę kontynuował Orygenes, widząc kenozę Boga Słowa w całym Piśmie. Stąd też w prawosławnych świątyniach Ewangelia (Ewangeliarz) spoczywa na ołtarzu, a podczas nabożeństw nie jest wyłącznie czytana księgą, lecz również obiektem liturgicznej adoracji, ponieważ traktowana jest ona jako symbol samego Chrystusa (por. Ilarion 2014).

Pismo Święte i Tradycja Święta są nierozdzielne, stanowią jedną i tę samą pełnię Objawienia, przekazaną Kościołowi. Włodzimierz Łoski uważa, że Kościół posiada prawdę, przekazaną przez apostołów, którą

może głosić nie ograniczając się tylko tym, co zostało zapisane w Piśmie – prawda byłaby obecna i bez formy zapisanej (por. Lossky 1974, 144). Pismo jest tylko częścią życia Kościoła, jednym z przejawów Ducha Świętego. Przyznaje się mu szczególną cześć, jednak nie posiada ono bezwarunkowego autorytetu. Pismo Święte nie jest ponad Kościołem, ponieważ ono żyje i jest pojmowane wewnątrz Kościoła. To Kościół zdecydował jakie księgi należy zaliczyć do kanonu, on też prawdziwie interpretuje Pismo (Ware 1963, 207). Z tego stwierdzenia nie wynika ekskluzywna rola Kościoła, Pismo zawdzięcza wyjątkową wartość swym autorom – naocznym świadkom Chrystusa, Kościół jedynie potwierdził autentyczność Pisma, będąc kierowanym przez Ducha Świętego (Meyendorff 1978, 14). Innymi słowy, Kościół nie „usankcjonował” Nowego Testamentu, lecz przyjął zawarte w nim to samo Słowo Boże, które posiadał od początku jako źródło swojej egzystencji.

Kościół znajduje się we wzajemnej relacji również do Tradycji Świętej, którą Łosski określa „życiem Ducha Świętego w Kościele, życiem komunikującym każdemu członkowi Ciała Chrystusa możliwość słyszenia, przyjmowania, poznania Prawdy w autentyczny jej świetle, a nie w naturalnym świetle ludzkiego rozumu.” (Losskij brw.). Należy zatem życie w Tradycji pojmować jako poznawanie, obcowanie i oglądanie Boga jakiego dostąpili Adam w raju, Abraham, Izaak, Jakub, Mojżesz i prorocy, a później apostołowie i naśladowcy Chrystusa. Jedność i ciągłość tego doświadczenia, które trwa aż do naszych czasów, jest istotą Tradycji (por. Ilarion 2017). W procesie Objawienia Bóg angażuje poszczególnych ludzi co powoduje, że Objawienie nie jest abstrakcyjne, lecz przyjęte w eklezjalnej rzeczywistości, która daje wszystkim możliwość jego interpretacji.

Tradycja w skodyfikowanych formach

Tradycja Święta została wyrażona w takich formach jak: Pismo Święte, nauczanie ojców Kościoła, decyzje soborów powszechnych i lokalnych, święta liturgia, ikonografia i architektura. Przytoczę kilka

przykładów przekazu Tradycji w formie słowno-wizualnej. Współczesna teologia prawosławna dąży do poznania nauki ojców Kościoła, ich zasad hermeneutycznych, a przede wszystkim – ich ducha, by zaktualizować patrystyczną tradycję, w jej dynamicznym i kreatywnym odczytaniu. Celem ojców Kościoła nie było konceptualne wyrażenie pojmowania biblijnych tekstów, lecz przede wszystkim dynamiczna aktualizacja ich zbawczej prawdy. Realizowany jest projekt neopatrystycznej syntezy, który zakłada wyjście teologów poza mury akademickie i zajęcie się przygotowaniem odpowiedzi na nurtujące pytania ludzi w Kościele i poza nim. Nauka ojców Kościoła pojmowana jako odpowiedź na ówczesne egzystencjalne wyzwania, poparta ewangeliczną postawą życiową każdego z nich, jest Tradycją, której przesłanie należy wykorzystać, by w podobny sposób podejmować próby udzielenia nowej teologicznej interpretacji zjawiskom współczesnego świata.

Dawno ustalona kanoniczna forma architektury i ikonografii świątyń prawosławnych w sposób symboliczny unaocznia prawdy teologiczne. Kopuła z umieszczoną w niej ikoną Chrystusa Pankratora, prorocy ze Starego Testamentu, Ewangelści na pendentywach, święci i wydarzenia z Pisma Świętego na arkach i ścianach, symbolizują świat transcendentny. Dolne partie ścian pozbawione są ikon, to miejsce zarezerwowane dla wiernych, oni też są uwzględnieni w kanonie ikonograficznym i stanowią jedność obrazowo przedstawionego Kościoła. Święta liturgia rozpoczyna się słowami: „Błogosławione królestwo Ojca i Syna, i Świętego Ducha, teraz i zawsze, i na wieki wieków”, które oznaczają, iż liturgia jest formą antycypacji Królestwie Bożym. W innym miejscu wierni są utożsamiani z cherubinami: „My, którzy Cherubinów mistycznie przedstawiamy ...”, następnie – kapłan podnosząc święty chleb, mówi donośnie: „Święte świętym”. Zaś po przyjęciu eucharystii wierni uroczą się wyznają: „Widzieliśmy światłość prawdziwą, przyjęliśmy Ducha z niebios, znaleźliśmy wiarę prawdziwą, kłaniamy się niepodzielnej Trójcy, albowiem Ona nas zbawiła”. Jest to wyraźnie sformalizowane przesłanie Tradycji skierowane do wszystkich pokoleń wiernych, by

nie tylko właściwie pojmowali jakie jest miejsce i rola chrześcijanina w Kościele, ale przede wszystkim jest to wezwanie do realizacji tych celów w wymiarze osobistym i wspólnotowym.

Obecność Ducha Świętego zapewnia Kościołowi dynamiczne życie. Nie pozwala, by minione okresy z historii Kościoła, bez względu na ich niekwestionowane zalety, nie zostały podniesione do rangi absolutnej doskonałości, do której należy jedynie z utęsknieniem powracać, lecz umożliwia przyjęcie Tradycji i jej kreatywnej dynamiki kształtującej współczesność z jednoczesnym otwarciem się na przyszłość. W nauczaniu i życiu Kościoł prawosławny prezentuje świadomość „bycia w drodze”, świadomość swego eschatologicznego ukierunkowania ku Królestwu Bożemu i oczekiwaniu przyjścia Pana (por 1 Kor 16,23; Ap 22,17).

W Kościele prawda wyrażana jest za pomocą różnych form: pisemnej, ustnej, obrazowej, symbolicznej, natomiast Tradycja w unikalny sposób łączy w sobie wszystkie te formy i uzdalnia człowieka do przyjęcia prawdy. Nie narzuca ona ludzkiej świadomości żadnych formalnych gwarancji prawdziwości wiary, lecz stwarza możliwość oglądania ukrytego świadectwa prawdziwości wiary (Schmemmann 1979, 84).

Prawosławna teologia postrzega życie i doświadczenie Kościoła, czyli inaczej określając Tradycję, w roli swego teologicznego źródła. Pismo Święte jest główną formą wyrażenia Tradycji, która z kolei pełni funkcję zasady hermeneutycznej w interpretacji i aktualizacji Pisma. Teologia nie ogranicza się do korzystania z Pisma, twórczości ojców Kościoła i innych źródeł, lecz czerpie swą wiedzę z ukrytego życia Kościoła w Duchu Świętym, życia ukierunkowanego na wypełnienie w Królestwie Bożym. Skodyfikowany, horyzontalny wymiar Tradycji jest wzbogacany przez wertykalny, co znajduje uzasadnienie w słowach św. Pawła: „Niech Chrystus zamieszka przez wiarę w waszych sercach, abyście w miłości zakorzenieni i ugruntowani, wraz ze wszystkimi świętymi zdołali ogarnąć duchem, czym jest Szerokość, Długość, Wysokość i Głębokość, i poznali miłość Chrystusa, przewyższającą wszelką wiedzę, abyście

zostali napełnieni całą Pełnią Boga” (Ef 3,17-19). Apostoł przyznaje, że jego wyjaśnienia tajemnicy zbawienia nie są wyczerpujące, jedynie zamieszkanie w nas Chrystusa umożliwi pojęcie wielowymiarowości tej tajemnicy. Św. Grzegorz z Nyssy odnosi słowa apostoła do tajemnicy krzyża, którą należy zgłębić, gdyż w niej, w sposób szczególny została wyrażona miłość Boga do stworzenia.

Reasumując należy stwierdzić, iż główne założenia hermeneutyki Marcina Lutra: o poszukiwaniu Słowa Bożego jedynie w Piśmie, o tym, że Bóg poprzez Ducha jest autorem Pisma, którego przedmiotem jest Chrystus i tym samym Pismo zawiera wszystko, co jest niezbędne dla zbawienia, że jest ono samo przez się zrozumiałe i dostępne w indywidualnej interpretacji czytelnika, są trudne do pogodzenia z prawosławnym pojmowaniem Pisma Świętego i Tradycji Świętej.

Bibliografia

- È.N.P. 2007. „Avtoritet”. W *Pravoslavnaâ Ènciklopediâ pod redakciej Patriarha Moskovskogo i vseâ Ruci Kirilla*. Dostęp 2017.03.10. <http://www.pravenc.ru/text/81016.html>
- Florovsky, Georges. 1971. *Collected Works. Bible, Church, Tradition: An Eastern Orthodox View*. Belmont Mass: Norland Publishing Company.
- Homâkov, Aleksej Stepanovič. 1853. *Neskol'ko slov pravoslavnago hristianina o zapadnyh veroispovedaniâh: Po powodu brošûry g. Loransi. Polnoe Sobranie Sočinenii*. Moskwa.
- Ilarion (Alfeev), Mitropolit. 2014. „Svâšennoe Pisanie i „Svâšennoe Predanie: pravoslavnyj vzglâd.” Referat przedstawiony na Uniwersytecie w Tyrnowie (Bułgaria) 22 grudnia. Dostęp 2017.02.17. <https://mospat.ru/ru/2014/12/20/news113524/>
- Lossky, Vladimir. 1974. *In the Image and Likeness of God*. Crestwood NY: St. Vladimir's Seminary Press.
- Losskij, Vladimir Nikolaevič. “Predanie i predaniâ.” Dostęp 2017.02.22. www.odinblago.ru/predanie_i_predaniya/

- Meyendorff, John. 1978. *Living Tradition: Orthodox Witness in the Contemporary World*. Crestwood: St. Vladimir's Seminary Press.
- Panagopoulos, John. 1982. „Die Orthodoxie im Gespräch mit Martin Luther.“ W *Weder Ketzer noch Heiliger, Luthers Bedeutung für den ökumenischen Dialog*. Regensburg. Cytowane za Marios Bezgos. 2008. „Luther im Licht der orthodoxen Theologie.“ Referat przedstawiony na 14. Heidelberg Ökumenisches Forum 18 czerwca. Dostęp 2017.02.16. www.uni-heidelberg.de/md/fakultaeten/theologie/oek/.../14-2.pdf
- Schmemmann, Aleksander. 1979. *Church, World, Mission: Reflections on Orthodoxy in the West*. Crestwood: St. Vladimir's Seminary Press.
- Ware, Kallistos. 1963. *The Orthodox Church*. Middlesex: Penguin, Hammondswoth.

CHRZEŚCIJAŃSKA AKADEMIA TEOLOGICZNA
w WARSZAWIE

Rok LIX

Zeszyt 4

ROCZNIK TEOLOGICZNY

WARSZAWA 2017

REDAGUJE KOLEGIUM

dr hab. Jakub Sławik, prof. ChAT – redaktor naczelny

dr hab. Jerzy Ostapczuk, prof. ChAT – zastępca redaktora naczelnego

prof. dr hab. Tadeusz J. Zieliński

dr hab. Borys Przedpełski, prof. ChAT

dr Jerzy Sojka – sekretarz redakcji

RECENZENCI

ks. Jarosław Babiński

ks. Krzysztof Bardski

Achim Behrens

Alexander Cap

Piotr Chomik

ks. Bogumił Gacka

Wojciech Gajewski

ks. Sebastian Jasiński

ks. Tadeusz Kałużny

ks. Wojciech Kluj

Klaus Koenen

Krzysztof Leśniewski

Piotr Lorek

ks. Marek Ławreszuk

Aleksander Naumow

Roman Oficinskij

Zbigniew Pasek

Grzegorz Pecka

Grzegorz Pełczyński

ks. Andrzej Perzyński

Aldona Piwko

ks. Rajmund Porada

Jacek Prokopski

Antje Roggenkamp

ks. Günter Röhser

ks. Mariusz Rosik

Stanisław Rosik

Wilhelm Schwendemann

ks. Henryk Seweryniak

Jakob Wöhrle

ks. Warsonofiusz (Bazyli

Doroszkiwicz)

Mariusz Wojewoda

Michael Wolter

Skład komputerowy – Łukasz Troc

Fot. Aleksander Wasyluk / orthphoto.net

W związku z wprowadzaniem równoległej publikacji czasopisma w wersji papierowej i elektronicznej Redakcja „Rocznika Teologicznego” informuje, iż wersją pierwotną jest wersja papierowa.

BWHEBB, BWHEBL, BWTRANSH [Hebrew]; BWGRKL, BWGRKN, and BWGRKI [Greek]

PostScript® Type 1 and TrueType fonts Copyright ©1994-2013 BibleWorks, LLC.

All rights reserved. These Biblical Greek and Hebrew fonts are used with permission and are from BibleWorks (www.bibleworks.com)

ISSN 0239-2550

Wydano nakładem

Wydawnictwa Naukowego ChAT

ul. Miodowa 21c, 00-246 Warszawa tel. +4822 635-68-55

Nakład: 200 egz., objętość ark. wyd.: XXXX

Druk: druk-24h.com.pl

ul. Zwycięstwa 10,

15-703 Białystok

Spis treści

In memoriam. Jego Ekscelencja Arcybiskup Jeremiasz (Jan Anchimiuk).....	637
--	-----

ARTYKUŁY

MANFRED OEMING, <i>Die Bedeutung des Alten Testamentes für den Reformator Martin Luther</i>	647
JAKUB SLAWIK, <i>Hermeneutyka biblijna Marcina Lutra: sens dosłowny a interpretacja chrystologiczna na przykładzie Iz 52,13-53,12</i>	687
ANDRZEJ P. KLUCZYŃSKI, <i>Reformacja a zaistnienie, kryzys i perspektywy teologii Starego Testamentu</i>	713
JOCHEN FLEBBE, <i>Tun oder Hören? Paulus und das Gesetz – und ein Blick auf Martin Luther</i>	727
MICHAEL MEYER-BLANCK, <i>Vom Altar zum Herzen. Luthers Gottesdienstreform als Quelle moderner Subjektivität</i>	761
MARCIN HINTZ, <i>Hermeneutyczna funkcja ewangelickiej etyki teologicznej</i>	781
JERZY SOJKA, <i>Luterańska hermeneutyka dzisiaj. Odczytanie hermeneutycznego dziedzictwa luterańskiej Reformacji w refleksji Światowej Federacji Luterańskiej</i>	803
TADEUSZ DOLA, <i>Elementy hermeneutyki personalistycznej w relacji do teorii teologii Marcina Lutra</i>	821
WSIEWOŁOD KONACH, <i>Sola scriptura a prawosławne pojmowanie Pisma Świętego i Tradycji Świętej</i>	835
JAKUB KLOC-KONKOŁOWICZ, <i>Reformacja jako proces ,uetycznienia’ świata. Hegłowska hermeneutyka reformacji w „Wykładach z filozofii dziejów”</i>	847
TADEUSZ BARTOŚ, <i>Reforma, reformizm, Reformacja – analiza filozoficzna</i>	865

KRONIKA

Inauguracja roku akademickiego 2017/2018 w Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie (JERZY SOJKA).....	875
--	-----

Nadanie tytułu doktora honoris causa Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie ks. prof. dr. hab. Michaelowi Meyerowi-Blanckowi (JERZY SOJKA)	881
Nadanie Medalu za Zasługi dla Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie ks. prof. dr. hab. Manfredowi Uglorzowi (JERZY SOJKA)	885

Wykaz autorów

- Bartoś Tadeusz**, pedagogika@ah.edu.pl, Akademia Humanistyczna im. A. Gieyszтора, ul. Daszyńskiego 17, 06-100 Pułtusk
- Dola Tadeusz**, tadeusz.dola@uni.opole.pl, Uniwersytet w Opolu, ul. kard. Kominka 1A, 45-032 Opole
- Flebbe Jochen**, jflebbe@uni-bonn.de, Universität Bonn, Abteilung für Neues Testament, An der Schlosskirche 2-4, 53113 Bonn, Niemcy
- Hintz Marcin**, hintz@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Miodowa 21c, 00-246 Warszawa
- Kloc-Konkołowicz Jakub**, j.kloc-konkolowicz@uw.edu.pl, Instytut Filozofii Uniwersytetu Warszawskiego, ul. Krakowskie Przedmieście 3, 00-927 Warszawa
- Kluczyński Andrzej**, jafeja@gmail.com, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Miodowa 21C, 00-246 Warszawa.
- Konach Wsiewołod**, wiesiek_k@poczta.onet.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Miodowa 21c, 00-246 Warszawa
- Meyer-Blanck Michael**, meyer-blanck@uni-bonn.de, Evangelisch-Theologische Fakultät – Religionspädagogik, An der Schlosskirche 2-4, 53113 Bonn, Niemcy
- Oeming Manfred**, manfred.oeming@wts.uni-heidelberg.de, Universität Heidelberg, Theologisches Seminar, Kisselgasse 1, 69117 Heidelberg, Niemcy
- Slawik Jakub**, jakubsla@wp.eu, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Miodowa 21c, 00-246 Warszawa
- Sojka Jerzy**, sojkajerzy@gmail.com, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Miodowa 21c, 00-246 Warszawa